

Соколёнок

2/2018

март-апрель

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Художник Иса Хумаев

Ана тилим-Алтын тав Алмас тажыли!

ХАЛКЪАРА АНА ТИЛЛЕНИ БАЙРАМЫ

- Ана тилим, алтын тилим, къумукъ тилим,
Асил тилим, юрегиме ювукъ тилим.
- Ай сени, – деп, ари буруп, бери буруп,
Къумукъ болмай, къумукъ тилин билмей туруп.
Къумукъ бусанг, болма тарыкъ къумукъ тилинг,
Анлар йимик къумукъ халкъынг, къумукъ элинг.

«Тувгъан ер» деген шиърусундан.

АНА ТИЛ

Ана тил – мен башлап «А – ба»! – деген тил,
Ана тил мен башлап «А – та»! – деген тил.
Атам, анам дюнъя булан таныш этген тил,
Яхшы не, яман не – айырма уйретген тил.

«Яхшылагъа къашынг ач!
Яманлардан ари къач»! – деп, ёлгъа салгъан тил,
Анам гъар эки сёзюнде: «Аявлу балам!» – деп,
Къолгъа алгъан тил.

Атам илиякълы юзю булан: «Къызым!» – деп,
Башымны сыйпагъан тил,
Атамны, анамны: «Аявлу атам! Аявлу анам!» – деп,
Мен сыйлагъан тил.

Ана Ватаным булан бар-ёгъумну бёлме уйретген тил,
Ана топурагъым учун яшама, оьлме уйретген тил.
Ана Ватанын суймек – гъар кимге де байлыкъ,
Ана тилин суймек – гъар кимге де исбайылыкъ.

*Написат Юсупова,
Таргъу школаны муаллими.*

КЪАЛАМ-КЪЫЛЫЧДАН ИТТИ!

Дагъыстанны халкъ шаири

Магъаммат Атабаевны

80 йыллыгына

Шолай шавлалы пагъму!

...Ана
тилин
де, Ана
элин де,
къумукъ
халкъын да
обзю сюегени,
обзю оърлеге
чюегени азлыкъ эте!

Магъаммат Атабаев шо аявлу,
асил, назик гъислени оз хал-
къыны замандашларына йимик,
гележек наслулагъа да англата,
сингдире, сююндюре. Неге десе,
пагъму гъакъ Тааладан.

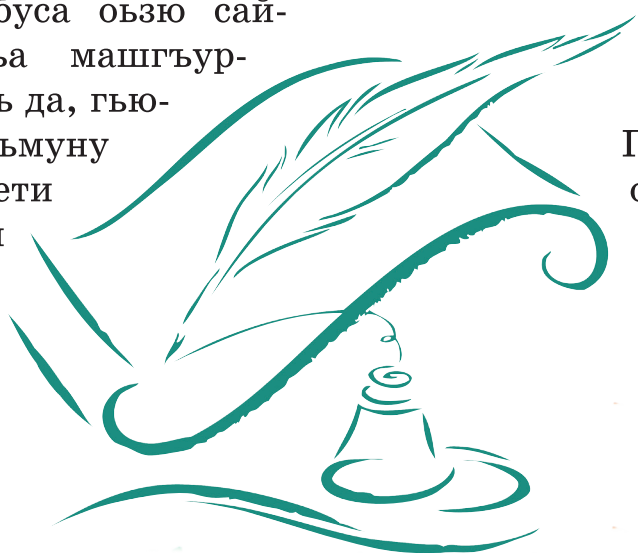
Гъакъ Таала буса обзю сай-
лагъан пагъмугъа машгъур-
лукъ да, усталыкъ да, гью-
нер де бере. О пагъмуну
халкъы, миллети
сююп де, сыйлап
да, англап да,
ону гъакъын-

да ойлашып да бажармакъны
тапшура...

Гиччипавлардан тутуп къарт
атайлагъа, абайлагъа етгенче
Магъамматны яшланы аламы
болсун, жагъиллени дюнъясы
болсун, уллуланы ойлу-пикирли
девюрлери болсун, шиърулары
булан поэмалары, пьесалары бу-
лан таржумалары, адамны къыс-
матыны, барлыгъыны гъакъында
ойлашывлары, ой алышдыривла-
ры барлап, авлап, сезип алагъан
яратывчулугъу – муна нечесе нас-
лулагъа таъсирли де, маргъабалы
да, белгили де!

Шолай шав-
лалы пагъму!
Пагъму буса –
оьлмей!..

Шейит-Ханум

Уланланы йыры

Магъалимат
Атабаев

– Ана тилин унутгъан
Адамсызгъа писирев!
Ана тилде йырлама
Ёкъму экен бизден бирев?

– Бирев чю неге болмай!
Нечевню де табарбыз.
Къумукъ тюзюню яшлары
Биз барбыз чы, биз барбыз!

– Аталаны ишлери
Макътала гелген тезден
Аталардай айтылма
Бирев ёкъму экен бизден?

– Аталаны адатын
Абурлайгъан яшларбыз,
Аталардай айтылма
Биз барбыз чы, биз барбыз!

– Ат минсе, атасына
Этмейгенни писирев,
Алып атдан атмагъа
Ёкъму экен бизден бирев?

– Ягъсызланы алдында
Ягъдай тургъан бир ярбыз.
Ягъгъа байланып къалгъан
Биз барбыз чы, биз барбыз!

Къызып гетип къызбайлар
Сёйлесе тирев-тирев,
Тирев тилин ютдурма
Ёкъму экен бизден бирев?

– Къызбайланы алдында
Ягъдай уллу бир тавбуз.
Айгъазидей намуслу
Биз савбуз чу, биз савбуз!

Вёрегиз, инсанлар, вёрегиз

Вёрегиз, инсанлар, вёрегиз!
Ананы юрегин ярасыз.
Дюнъяда бир ана сама да
Баласыз кълмасын, баласыз!

Гъей барагъан,
ялбараман мен сагъа:
Аналагъа яман гюнню ёрама!
Авлетинден айрылгъан анагъа
Авлетин сорама, сорама!

Вёрегиз, инсанлар, вёрегиз!
Атаны къайгъыгъа саласыз.
Дюнъяда бир ата сама да
Баласыз кълмасын, баласыз.

Гъей барагъан!
Ялбараман мен сагъа:
Аталагъа авур сёзню ёрама!
Авлетинден айрылгъан атагъа
Авлетин сорама, сорама!

Вёрегиз, инсанлар, вёрегиз!
Етимлеге яман айтасыз.
Дюнъяда бир яш да, бир яш да
Атасыз кълмасын, атасыз.

Гъей барагъан,
ялбараман мен сагъа:
Етимлеге ерсиз сёзюнг ёрама.
Атасындан айрылгъан балагъа
Атасын сорама, сорама!

Вёрегиз, инсанлар, вёрегиз!
Яшланы гюнагъын аласыз.
Дюнъяда бир яш да, бир яш да
Анасыз кълмасын, анасыз!

Гъей барагъан.
Ялбараман мен сагъа:
Етимлеге ерсиз сёзюнг ёрама.
Анасындан айрылгъан балагъа
Анасын сорама, сорама!

КЪУМУКЪ ТЮЗЮМ

Гюн шавладан гюнесувдай
Чыкълар къувлуй якъ-якъда,
Къумукъ тюзде жаным къувнай,
Яшдай ана къучакъда.

Къайтгъан йимик яш чагъыма
Енгил абат алышым.
Къумукъ тюзюю къучагъында
Эркин чыгъа тынышым.

Сагъынч къысып, гёзьяшларынг
Тыгъылгъанда тамакъгъа,
Бек англайсан, жанынг нечик
Байлангъанны бу якъгъа.

Къумукъ тюзюм, Къумукъ тюзюм,
Гёз ачгъанда гёргеним,
Гёзеллигин гёрюп турма,
Гёзлеримни бергеним.

Оъртен салып яш жаныма,
Оъмюр бою гюймеге,
Дюнъяда лап арив къызыны
Бердинг магъа суймеге.

Къумукъ халкъым, асил халкъым,
Айтып битмес сырымдай,
Къумукъ халкъым, азиз халкъым,
Арты битмес йырымдай.

ЯШАВ ТЕРЕГИ

Тер акъдырып юзюнден,
Терек орната бир яш,
Терек салма озю де
Ер тюгюл, гъейлер, бир таш!

Нечик-мечик иш тюгюл,
Ону англама герек,

О чу бизин дюнъягъа
Терек орната, терек!

Терек яшнар, терекдей
Яшнар яшав озю де,
Терек салагъан яшлар
Бар туруп ер юзюнде.

ШАИРЛАР - ШАИРГЕ!

... **Б**у йыл М. Атабаев Москвада А. М. Горькийни атындагы адабият институтну битди. Пагъ- мугъа ва яшлыкъгъа да къошулуп дагъы да уьстюнлю чалышмакъ учун шаирге имканлыкъ яратыл- гъан. Гъар кимге де насип болмайгъан шо имканлыкъдан М. Атабаев толу кюйде пайдаланар деп умут умут эте- биз...

Камиль Султанов, 1966 й.

***

Магъамматны «Яхсайсувну ягъасында» деген шиъ- русун охугъанда (шо ону башлап печать шиърусу деп тураман), мен огъар, озюн танымасам да, Ях- сайгъа кагъыз язгъан эдим ва шо кагъызымда огъар оз таклифлеримни берип, уллу ёл ёрагъан эдим. Магъаммат гъали уллу ёл булан барагъангъа мен бек шатман ва шо ёл булан узакъ юрюмекни ёрайман.

Абдул-Вагъан Сулейманов, 1988 йыл.

***

Магъаммат Атабаев гиччи-миччи шаирлерден тю- гюл, уллу шаир. Нени де сан этип турмайгъан Ан- вар да (Гъ. Анвар) Магъамматны пагъмусуна бек мюкюр эди...

Къумукъ тилни де билеген къазикъумукъ шаири Абу- талиб Къапууров Магъамматны «Къалайчыман, къалай- чы» деген йырын эшитгенде, не деп айтды, билемисиз? «Мен кёп йыллар къалайчы болуп ишлегенмен. Магъам- мат Атабаев къалайчы болуп юрюгенми, мен билмеймен, тек ону бу йыры къалайчыланы гъакъында язылгъан лап яхшы йыр!» деп айтгъан эди. Магъамматны буса олай йырлары кёп бар: «Къайда, аталар»? «Айлана, айлана», «Айран», «Къызардашлар, къызашлар», «Вёрегиз, ин- санлар»... Шолай шаир бизин Магъаммат.

Аткъай

Янгы сес Ибраһым Махтисбеков

КЪАРАВАЙ

Алдыңғы заманларда бир юрт-да яшайгъан къарт абай болгъан. Алачыкъ уьуне тийип азбарында уллу кёрюгю де болгъан. Гюнлени бир гюнюнде абай хамур да басып, кёрюкню якъма айлана, тек къарай – эки чурпу туюл агъачы къалмагъан. О заманда, абай орамгъа да чыгъып, ойнап турагъан яшланы атларын тутуп: – Гъей, паланчаланы уланы, гъей тюгенчелени авлети, мунда гелигиз гъали! – деп чакъыргъан. Ойнап турагъан яшлар килампавларын да ташлап, шоссагъат чаба-чаба абайны къабакъ алдына етишип: – Не дей эдигиз абай? – деп, солувун ала туруп сорай.

– Не дейим дагъы, агъачым битген, къыйын гёрмесегиз, барып ормангъа агъач гелтиргенни сюер эдим, – деп, олагъа къапу тупге сюелген балта булан аркъанны алып узата. – Мен сизге арив исси экмек биширип гъазирлермен, бишлакъ булан ашарсыз, – деп яшланы дагъыдан да дамагъландыра. Яшлар да сюене туруп, къакъа булан юрюп, юртну ягъасындагъы ормангъа гиргени де бир болду, бир уллу байлам агъач да жыйып чыкъгъаны да бир болду.

О заман болгъунча абай бар ёкъ чурпуланы, яркъычланы да яллатып, гелген кюннени де кёрюкге салып, биширме башлагъан болгъан экен. Яшлар гелгенде, олагъа абай: – Гъы, яшлар, гъали сиз барып

бироз ойнай туругъуз, кёрюгюмню туюнлюгюнден туюн чыкъмайгъан болгъанда, гъазирине гелерсиз, – деп бувара. Яшлар, дагъы не амалы бар, килампав оюнну да давам этип, сонг ашыкъ ата туруп, иннемей абайны экмек бишеген ийиси гелеген терезесини туюнде болуп къалалар. Оланы оюнда гъеч гъайы ёкъну англагъан абай: – Гъы, яшлар, гелигиз гъали, аз къалып тура бишеме, – деп айтып, кёрюк уйге чакъырып, къолларына бишлакъ гесеклер тутдура. Яшланы буса эки гёзю кёрюкню ичинде. Онда болуп турагъан агъвалатлагъа оланы гёзлери къайнай, силегейлери агъыла. Абай къалакъ булан о экмекни о янгъа да айландыра, бу янгъа да айландыра, яшланы буса чыдамлыгъы битип бара.

– Бишди бугъай, – деп, абай, къалакъны кёрюкню ичине узатгъанда, яшлар янында гюп болуп токътап къалдылар. Абай ону чыгъарма да болду яшлар бир бирине: – Къара, вааай, не аривдюр! – деп айтып, шоссагъат бир гиччипав чокъуп татывуна да къарап: – Къара, вай, не татлидир! – деп сююнуп йиберди. – Токътагъыз гъали, токътагъыз, сувутуп ашагъыз, – деп абай экмекни сындырып, сындырып, уьфюре туруп, яшлагъа уьлешди. Аз-заманда къалмай, яшлар ону аппарывун чыгъарып къойду. Сонг, абай ишни туварып, кёрюкню сёндюрме айланагъанда, яшлар къолларын тутуп ону арагъа алып къойду. Абай гъайран болуп къарап: – Яшлар, не сюегенигизни, англамай тураман, – деп айтма да болду, яшлар бири бир янгъа, бири башгъа янгъа айлана туруп: – Къара вай, къара вай, бирдагъыны эт абай, – деп сарнай башладылар.

– Гъа, шо къыйыныгъыз бармы? – деп, абай шоссагъат бирдагъысын биширип чыгъарды.

Башгъа гюнлер, ойнап талгъанда, яшлар гелип, абайны терезесин къагъып, алдында шаршав тербенгинче чанчылып къала эдилер. О къарт да терезени ачып: – Не буса эди, яшлар? – деп сорагъанда, – Абай, сув гелтирейикми? Агъачыгъыз битмегенми? Не де тирменден ун тартып гелтирейикми? – деп, абай не жавап берер экен, деп токътай эдилер.

– Гъаа, къаравай сюдюгюзмю гъали? – деп, къызылгъа тыш акъ тишеклери гёрюнердей авзун да ачып, кюлеп: – Барайым гъали, кёрюкню къыздырайым. Этермен сизге алай арив къаравай-маравай, этермен къоз булан къалачлар-малачлар, этермен пирохлар-мирохлар, – деп айтып, яшланы хошуна геле эди.

О заманлардан берли озенден кёп сувлар агъып, тирмен ташгъа кёп будайлар тегюлюп, кёп къап булан унлар тартылгъан. Бизин замангъа ерли Абайны кёрюгю къалмаса да, бу хабар къалгъан. Гёзлерингни юмуп теренден тыныш алсанг эшитерсен о экмекни ийисин. Гъали, озокъда, къаравайлар битип, каравайлар къалгъан, къалачлар битип, куличлер болгъан, къумукъ ожакъда ярыкълар къайтып, светлер гелген, тепсилер тайып, столлар къурулгъан, мачийлер тозулуп, тапочкалар гийилген... Гъасили, тилибизни байлыгъы бар, бу масхара хабар буса да, муну да бир гъикматы бар. Вёрегиз, яшлар, тилни чырагъын сёнме къоймагъыз. Къыйын буса да охуй туругъуз булай хабарланы.

Савболугъуз, бар болугъуз, къумукъ халкъ!

АТА-АНАЛАНЫ САГЫФАСЫ АБУСУПИЯН АЙТДЫ...

Бютюн Ер юзюнде бизин кьумукълардан тюрк тилни таза асил сёйлейген халкъ ёкъ. Тюрк тилни инг асили – бизде. Оьзге тиллерден кьошулмай таза кюйде кьалгъан...

... Бир миллетни тили де, опурагъыны гёлеми битсе, шолар булан бирче дини де битер. Къайсы къавумну пёрмесин гийип, тилин сёйледиди буса, шол къавумну динин де тутар...

... Тил ягъындан тюз болгъан миллет оьзгелерден гьар заман алгъа барыр. Тил ягъындан бир кьыйыны яда бир терлиги болгъан миллет гьар заманда артда кьалыр...

... Дин масъаласындан сонг, тил масъаласындан уллу масъала ёкъ...

... Гьалиден башлап, оьз тилибизде ёкъ болгъан китапланы болдурмакъ учун гьай этмеге герекбиз...

Магъаммат АТАБАЕВ,
Дагъыстанны халкъ шаири

Намаз

Талчыкъларын унутуп,
Дюнъя тынар биразгъа,
Аллагъны атын тутуп,
Къол байласанг намазгъа!

Гюнагъларынг кёп сени,
Айыпларынг тюгюл аз,
Насипли болма суйсенг,
Намаз къыл, намаз!

Шо йыллар эсден таймай
Языкъ болгъан янсызлар,
Намаз къылмагъа кьоймай,
Не этмеди имансызлар.

Гюнгиорт этип гюнлени,
Дюнъянг сени тар болса,
Беш кьурдашынг бар сени,
Беш намазынг бар буса.

Балагълар буса башынг,
Заманлар болса яман,
Беш намаз-беш кьурдашынг
Гьалал сагъа гьар заман.

Маржанат МАЖИДОВА

Аналар тилей

Аллагъым сююв бер яшлагъа суйме,
Аллагъым, рагъму бер рагъмулу болма.
Аллагъым, сабурлукъ бер аналагъа
Яшавда яшланы тюз ёлгъа салма.

Аллагъым, эс тапдыр эси ёкъ яшны,
Хапмасын гьарамдан этилген ашны.
Аллагъым гьакъыл бер гьакъылсыз

яшгъа,
Адашып ол башын урмасын ташгъа.

Аллагъым, иман сал адашгъан яшгъа,
Къаршы этме ону имансыз ёлдашгъа.
Сени суймей туруп дейбиз, аналар
Ахыратгъа гетмесинлер балалар.

Сен берген сюювню учгъуну тийсе,
Къуллаарынгны сен сюегендей суйсе.
Бир Аллагъым кьайдасан деп сораса,
Гёрежеклер юрегине кьараса.

**Мажалимат-Наби
Жалилов**
**МАРМАР ТАШГЪЯ
ДЕНГЕН ИТ**

Мен айтагъан сизге, яшлар,
Тюгюл ёммакъ яда хабар.
Бу шиърумну охугъанлар
Болгъан ишни гъызын табар.

Уллу Эдил озен бойда
Шагъарлар бар нече тюрлю.
Ёллары да айланмалы,
Бир энишли, бир де оърлю.

Шо ёллардан ВАЗ машинлер
Нече де кёп гетип тура.
Оланы чы Тольяттиде
Гече ва гюн этип тура!

Бу шагъаргъа йыракълардан
Машин алма гелген улан,
Яппа-янгы «Жигулисин»
Аста гъайдап бара болгъан.

Тегиш асфальт гёз алдында:
Яхшы ёл деп ятагъандай.
Янындагъы гёбен ити:
Аста бол деп айтагъандай.

Ити ону ёлгъа янгыз
Йибермеге къайырмагъан.
«Мен де сени буланман», – деп,
Хожайындан айрылмагъан.

Юк ташыйгъан уллу машин
Къаршы алдан дувлап геле.
О урунуп «Жигулиге»
Ит сав къала, улан оъле.

Ит сав къала, тек инанмай
Азиз еси оьлгенине,
Ожагъындан ареклерде
Къурч сапарын бёлгенине.

Ит инанмай хожайынны
Агъылгъан ал къанларына,
Лап аявлу къурдашындан
Айырылып къаларына.

Хатабалагъ болгъан ерден
Итлик этип гетмеген о.
Есим къайтар деген ойну
Юрегине кертлеген о.

Гъар барагъан ва гелеген
Машинлеге чабып тургъан.
Есисини орнуна о
Башгъаланы табып тургъан.

Рагъмулулар ёлун бёлюп,
Аш-сув берип гетген огъар.
Юрек толгъан дерт де булан,
Гъай, рызкъы да нечик югъар.

Языкъ итни гъайын этип
Оьтегенлер-барагъанлар:
Абзар-уьйде сакълайыкъ деп,
Алып гетме къарагъанлар.

Амма о ит рази болуп,
Алдына да тюшюп чапмай.
Ювугъуна баргъанлагъа
Тиймегиз деп яман гъаплай.

Акъ боранлы кышылар гелсе,
Къарда ятып мюгюр сала.
Есин излеп аяз гече,
Айгъа багып улуй къала.

Ел ойнайгъан язбашларда
Шо баягы бир ёл ягъа.
Пашман къара гёзлеринден
Гёк отлагъа гёзьяш агъа.

Яйны яллав гюнлеринде
Ёл ягъада солуп тура.
Чалт обътеген машинлеге
Гъаран-гъаран башын бура.

Гюзню сувукъ янгурлары
Языкъ итни кириндире.
Санларында гючю-гъалы
Къалмагъанын билиндире.

Бир ай тува, бир гюн бата,
Йыллар сегиз болуп объте.
О ит буса хожайыны
Гелер гюнню умут эте.

Хатабалагъ болгъан ерде
Ёрулгъан ит ятып къала.
Дагъы бир де уянмасдай
Юхулагъа батып къала.

Шагъарлылар бирлери тез,
Бирлери геч англагъанлар.
Ит – адамгъа аминлигин
Игитликге санагъанлар.

Ёл уьстюнде эделик бар
Къара ярдан яралгъандай.
Мармар ташда ятып шо ит
Есин гёзлеп турагъандай.

КЪУМУКЪ ХАЛКЪНЫ ЙЫР ХАЗНАСЫНДАН МЕНИ МАМАМ

Allegro assai.

Вагъит АТАЕВ

Нече де магъа
Аявлу мама,
Гъаман бал тама
Сёзюнден сама.

Тергевюн гъаман
Бакъдыра магъа.
«Бешлер» аламан
Мен де мамагъа.

Ишден мамамны
Гёзлеймен яшы.
Мама болмаса,
Магъа не яхшы!

Мамам – эпсиз исбайы,
Бети чи бираз арыкъ.
Мама иржайгъан сайын
Сав дюнъя бола ярыкъ.

Къыйын-тынчда хыйлы мен
Ягъындан оьпгенмен.
Мамам булан сыйлыман,
Мамам булан оьктеммен!

Герекмей насип дагъы,
Мен мамагъа ошасам...
Насибимни булагъы –
Мамам узакъ яшасын!

**Атавов Басир Магъачкъаладагъы
12 номерли школаны
7-нчи «б» класыны охувчусу.**

Басир тутушуп ябушувда отгерилеген кѐп ярышларда ортакъчылыкъ этген. Кѐп медальлагъа, тюрлю кубоклагъа ва башгъа савгъатлагъа ес болгъан.

«Аналаны байрамына» багъышлангъан ярышларда да Басир биринчи ерни алгъан. Озьюню уьстюнлюклерин Басир аявлу анасына багъышлай.

Папагъаным

**Папагъаным челтирден
Магъа сѝйлеме сюе.
Айтгъан-айтгъан сѝзюмню
Такрарлап айтып биле.**

**Школадан къайтгъанда
Чик-чирик деп къаршылай.
Бир затлар айтма сююп
Магъа ол башын булгъай.**

**Исаева Айшат,
12-нчи номерли школа,
4 «а» класыны охувчусу.**

Теппе - тенг!

Зарема ва Мадина
Гәрме гелди дадасын.
Увучлатып кампетлер
Кюлей берди дадасы,

Сююне ва къувана
Къонакълардан дадасы,
Авлети чи аявлу –
Бу къызланы анасы.
Алачыкъдан алмалар,
Пряниклер – тахчадан,
Дадасы не де берди –
Гъатта, къызыл акъча да!

– Къурчакълар, оюнчакълар,
Не суйсегиз, сайлагъыз.
Дадагъызны савгъаты –
Акъчаны тенг пайлагъыз!

Зарема ва Мадина
Акъчагъа яхшы къбарай,
Сонг йыртып ортасындан:
– Теппе-тенг болду! Ярай! –

Дедилер, киселерде
Акъча бёлнюп ярты.
Анасын сююндюрме
Уъюне чаба, ёртду...

Шейит-Ханумну таржумасы.

ЖАН СЫЙДАН Абуталиб Къануров 125 жыллыгына ТОЙМАС!

Гейлер, не тамаша тамаза эди Абуталиб! Ол акъ сакъаллы дагъыстанлы, непти папахын да, бийик хончлу этиклерин де гийип, начарсув исбайы боюн тюпте-тюз тутуп гезей болагъан эди. Бир де башгъа тюгюл эди адамланы, дюнъяны, гюнню ярыгъын гёрюп, гъайранлыкъ этмеге яралгъан инсандан. Ону йылы къаравлу къара гёзлери, суюкюмлю иржайыву айлангъа ярыкъ чачагъандай гёрюне эди.

Ол, бютюнлей рагъмулу ярыкъ булан толгъан адам, биревню де тергевсуз къоймас эди. Гъар кимге де «тангяхшы болсун», «ассаламу алейкум», «яхшы ёл» дер эди.

Ону кисесинде яшлар учун татли затлар, этигини хончуна къысдырылып буса зурнайы таймай болар эди. Ол шагъар бавда, танышларына къонакълай барагъанда ва байрам гюнлер, шо зурнайын согъуп, адамланы хошлу этмеге обтесиз гъасирет эди. Адамлар даим шат яшагъанны ол не кёп сюе эди дагъы!

Ону пиджагыны ич кисесинде эки бюкленген тептер де, карандаш да бола эди. Шо тептерге ол шиъруларын яза ва оланы адамлагъа охуй. Не булан буса да оланы гёнгюн алмагъа, сюндюрмеге сюе.

Абуталиб шотай адам эди. Шо шат ва терен гъакъыллы шаир бугюн сав тюгюллюго не ямандыр! Тек Абуталибни савунда бир сама да гёрген адам, ону бир заманда да унутмас. Адамлар ону музыкасын да унутмагъан. Шаирни зурнайыны макъамлары гъали де радиодан таба бериле. Абуталибни шиърулары да, хабарлары да унутулмай. Оланы уллулар да, яшлар да сююп охуй.

Абуталибни сёзлерине гёре язылгъан йырланы бютюн халкъ йырлай.

Шотай болгъанда, шаир бугюн де бизин булан яшай, ойлаша ва ишлей.

*Магъаммат-Загъид Аминовну
эделиклеринден.*

ТАВЛАР

Танг шавла ал зарбаплы,
Тав бетлери къып-къызыл,
Ирийгендей акъ къарлар,
Къоргъашындай ер къызып.
Тавланы зор тиклери
Дазучулардай къатгъан,
Элимни кюр юртлары
Татли юхугъа батгъан.
Бирбиз биз, ювукъбуз биз
Бары ятлагъа къаршы,
О – кюрчюсю тавланы,
Бизин дослукъну башы.

Абуталиб
Къануров

ГҮН ЧЫКЪГЪАНЧА

Танг кьатып, гюн чыкьгъанча
Тавларда кьызыл оьртеп,
Багьыргъа кьоргъашынны
Иритип теге эртен.
Гюнгюртлюк булан гюнеш
Тартыша, якълап сыйын.
Унутула кьайгъылар,
Йырламай турма кьыйын.
Йырламай чыдармысан,
Дюнъя гюнге юз бургъан.
Бир-бирине тагъылып,
Тавлар да эретургъан.
Тавлар мугъкам ва оьктем:
Къарангылыкъ ташлана.
Тавларына таянып,
Юрта яшав башлана.

ДАВДАН КЪАЙТЫВ

Шишада сёндю гюлдей,
Къышны накъышы назлы.
Ач чы терезелени,
Гирмеге кьой чу язны.
Къагърулу дав йылланы
От-ялынындан оьтюп,
Уланларыбыз уйге
Геле туралар етип.
Душмандан уьстюн чыгъып,
Олар бизге кьайтарлар,
Оьз борчун кютген кююн
Элге-юртгъа айтарлар.
Разиликни сёзлери
Ал гюллердей чачылсын,
Олагъа ёллар, юзлер
Гюн шавладай ачылсын.
Игитлени гёерерсиз,
Игитлеге тынгларсыз,
Сёзю алмасдан сыйлы
Дюр экенни англарсыз.

Шейит-Ханумну таржумасы.

КЪУМУКЪ ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТИВЧУЛУКЪ ЧЕЧЕГЕН ЁММАКЪЛАР

Улутат Бейбулатова

Халкъ авуз яративчулукъ асарларына язивчулар кѣп тезден берли де тергев бергенлер. Амма олар чечеген ёммакъланы да унутмагъанлар. Гиччи къужурлу асарларда айтылагъан къоччакъ, къужурлу чеберли, оланы татли тили, тюрлю-тюрлю келпетлер сѣз усталарыны кепине гелген. Къаршысына озлени пагъмуларын да гѣрсетмеге гъаваслыгъын гелтирген. Терекге багъышлап яратылгъан ёммакъны Б. Астемиров булай онгаргъан:

*Язда ямучу бола,
Къышда къамучу бола,
Гъар яз савгъатлар бере,
Этген къуллукъгъа гѣре.*

Сонггъа таба гъисап булан этилген ёммакълар, масхара суаллар къолланагъан бола. Къумукъ чечеген ёммакълар шаирлени асарларында да уста кюйде пайдаландырылма башлай. Амма олар барысы да халкъны къужурлу тили булан пайдалана. Масала: терек башда дѣрт алма, ёлдан бара дѣрт гиши. Гъариси бирин ала, еринде нече къала? Тынглавчу, ёммакъны маънасына тергев этмей, алгъасавлу кюйде «Бир», – деп жавап къайтарма бола. Шолай гезиклерде тынглавчу

ёлдашларыны арасында кюлкюге тюше. Гъакъыкъатда буса уьч къала, – деп айтыла жавабында, неге тюгюл де, мунда алманы алгъанны аты Гъариси – хас атлыкъны еринде къоллана экен. Нече къалгъан? – деген шиъруда да арив пайдаландырылгъан.

*Къартны очарда яшлар,
Къуршан алып токътагъан...
Къужурлу суал башлай
Бир тамаза Токътахан:
– Беш къаргъа бар къап-къара,
Ормандагъы терекде,
Тюбек ура олагъа
Гъавчу бир аз арекде:
Тюнге тюше дѣгереп,
Арасындан бир къаргъа,
Яшлар, тез жавап герек,
Терекде нече къалгъан?
Булай, – дей тез ажайып:
– Ким билмей дѣрт къалгъанны,
Тек тамаза иржайып: –
Айтма чы, – дей ялгъанны.
Гъасан айта бир аздан:
– Дѣртю онда не этежек,
Олар тюбек аваздан
Къоркъуп, учуп гетежек.*

Айры-айры авторлар озлени асарларында халкъ авуз яративчулукъдан уста кюйде гъар заманда да пайдалангъан.

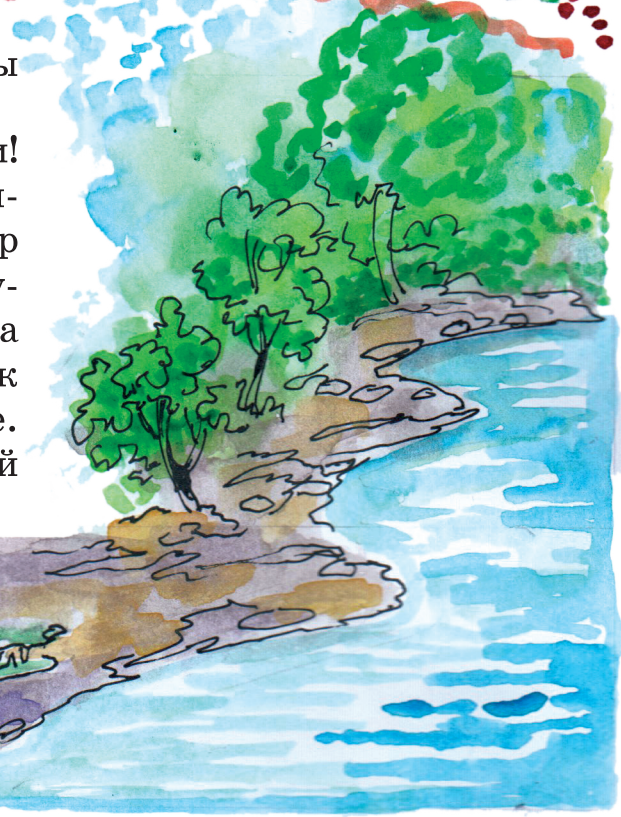

Сиз билме суюмисиз?!...

Гертимми экен дагъы?

Гертилей де крокодиллер ташланы ютамы?

Ажайып буса да, амма герти! Бу денгиз гъайванланы тамаша мердешлерин англатма тынч. Чагъыл ташлар крокодилни ашкъазанындагъы уллу-уллу гесеклени увата, Ондан къайры да крокодилге денгизни тубюне тюшмек учун авурлугъун артдырма кёмек эте. Крокодилни таш-татлигини она шолай дагъы да пайдасы бар...

Гёк хортма - инг де гючлю авазлы гъайванмы?

Дюр. О герти! Бу эмизивчюлер (млекопитающие) кимни де озлени зор къычырыкълы авазы булан сангырав этме бола. Оланы тавушундан артыкъ авазлы хортмаланы къычырыгъы 800 юз чакъырымлагъа етише...

Яшмын яшнай!

Яшмын яшнайгъанда терек тюп-ге гирип яшынма тарыкъмы? Ёкъ, бирдокъда ярамай! Неге тюгюл, яшмын терекге урма бола, бийик болуп не гёрюнсе яшмынны тергевюн тарта ва огъар яшмын ура...

Къоянлар къоркъачмы?

Къоянлар шонча да шолай къоркъач жанлармы дагъы? Тюгюл! Бош ём-макъ! Яшлар учун язылагъан ём-макълар болсун, мультфимлер болсун къоянны гъаман къоркъач этип гёрсетелер, амма гъабас! Озокъда, душмандан къачмаймы? Болмагъанда узун къулакълыбыз итти тырнакълары ва тишлери булан озюн якълама уруна, Озокъда дагъы якълама да якълай, къачма да къача.

Шейит-Ханумну таржумасы.

Яшларны Фольклорундан

Ушанывлар

Балам, балам, баласы,
Балдан толгъан хабасы,
Сютден толгъан челеги
Анасыны гереги.

* * *

Юхлап-юхлап, залим болсун мени къызым,
Охуп-охуп, алим болсун мени къызым,
Дюньялагъа малим болсун мен къызым!

* * *

Къызым, къызым, къыз ала,
Къысып къойгъан къар хола.
Такъчагъа салар эдим,
Тюшюп гетсе, увала.
Сандыкъгъа салар эдим,
Мени гөрмей къыйнала.

* * *

Къызым, къызым, къызтана,
Къызыма гелсин юз тана.
Юзевю де акъ тана,
Къызым кълсын макътана.

* * *

Дюллю, дюллю, дюллю къыз,
Сен боларсан уллу къыз,
Уллу болуп гетерсен,
Биревню уй этерсен.

* * *

Абидат арив айлагъа,
Гелин болсун байлагъа,
Гирсин отав уйлеге,
Илсин къуйрукъ чойлеге.

Мой вош Шыволакер

АЖАЙНЫ КЪАРСАМАВУ

Къарап гъайран къаламан,
Бу гъалиги яшлагъа.
Айып этмегиз, яным,
Къарсалайгъангъа магъа.

Тынгласанг, сёзю къуру,
Ураман, атылтаман.
Яллатып гюйдюремен,
Денгизге батдыраман.

Оюну да тах, тух деп.
Тапанча, тюбек гёзлеп.
Яман затны тез ала:
Соравсуз оьзлер излеп.

Ирагъимсиз, инсапсыз,
Оьрюш алса не болур.
Бир-биревню ойламас,
Дюнья къавгъадан толур.

Ата-аналары да
Хапарламай къоямы
Яхшы сёз яхшылыкъдыр,
Адам ондан тоямы.

Заманлар къалырмы экен,
Булгъанчыкълы гъаман да.
Башалманчылыкъ булай,
Болмагъан бир заман да.

Гележекге не амал
Тарбиясыз оьссе яш.
Рази болармы шугъар
Ичинде майы бар баш.

Эдепсизлик яйылгъан,
Урлукъ себип чачгъандай.
Намус тюпге ташлангъан,
Итлер чайнап янчгъандай.

Ойлай-ойлай яшланы,
Талчыгъаман не пайда.
Хантавлукъ-хайырсызлыкъ,
Зая болур айгъай да.

Бузукълукъ къайдан геле,
Къыйынмы билме нете.
Бары эрши-яманны,
Телевизор уйрете.

Гьилла оза, иш гючде Тюгюл буса

Бырынгъы заманларда дев де, адам да эришгенлер.

– Мен дюньяда инг де гючлюмен, – дей адам.

– Сен не затсан, бир уьфюрсем учасан, мен гючлюмен, – дей дев. Гертиден де, девню янында адам жибин чакъы да гёрюнмей болгъан. Шолай дев адамны иришхат эте.

– Гел, бире-бир турайыкъ, сонг билинер ким гючлю экени, – дей адам.

– Яхшы буса, сен, адам, бек гъакъылсыз ишни эте турасан, – дей дев.

– Сени булан мен шулай дыгъар этемен, – дей адам.

– Нечик? – деп сорай дев.

– Сен адамны гёзю къарап алагъан ерге де чыгъып эретур. Мен сагъа сени зор чокъмарынг булан уражакъман. Сонг сав къалсанг, сен магъа къайтарып урасан, – дей адам.

– Яхари, адам, сен шу мени чокъмарымны гётерип де болмайсан, силлеп урма чы нечик, де, – деп дев кюлей, – яхшы, разимен.

– Бар, сен алда эретур, – дей девге адам. Дев гете. Адам чокъмарны урма тюгюл, ерден гербетип де болмай. Дев эретура, эретура, ялкъып къайтып геле.

– Къайда гюнеринг? Бар гъали сен эретур чу, – дей дев. Адам гъаран гёрюнеген ерге де чыгъып ойлаша: «Гъали дев мени оьлтюрени гъакъ герти. Гел, мен бир гьилла ойлашайым. Девню чокъмарыны алдында оьзюм эретурмайым. Ин-немей уьстюмдеги ямучуну эретур-

гъузуп дев гёреген ерге адам йимик этип салып къояйым. Оьзюм буса ягъагъа чыгъып яшынайым». Адам шолай этме де этип, девге къычыра.

– Ур гъали магъа чокъмарынгны, етишдирип бола бусанг, къарайым!

Салып алып бары да ачуву булан дев йыракъдан гёрюнеген сюдюрге адам деп чокъмарны силлей-силлей гючлю ел йимик йибере. Чокъмар тувра ямучугъа тие де, ону ёкъдай этип къоя. Адам терек артдан къарай ва оьзю этген гьиллагъа рази бола.

«Мен чи адамны топуракъгъа гийирип де къойдум бугъай, барып къарайым чы», – деп дев шо ерге багъып онгарыла. Барса, къаршыдагъы терекни артындан адам астаракъ чыгъып геле. Дев бек гъайран бола да ва адамгъа:

– Адам, сен нечик сав къалдынг, сени чи мен уруп топуракъгъа гийирдим, гёзюм гёрдю, – деп сорай.

– Ёкъ, мени сен топуракъгъа гийирип болмадынг. Мен оьзюмню орнумда уьстюмдеги ямучуну оьзюме ошатып эретургъузуп салгъан эдим. Сен огъар мен деп турдунг, – дей адам иржайып. Дев бирден-бир гъайран болуп: «Гъали бизге дюньяда яшама тарыкъ тюгюл. Адам бизден озду», – деп ойлаша. Шондан сонг девлер башын алып ёкъ болуп гетгенлер. Оланы зор гючю болса да, тек гьилласы болмагъан дейлер. Гертиден де, гьилла оза, иш гючде буса да, зор девден де озгъан. «Гъакъыл – уллу гюч» деп негъакъ айтылмай.

Тереклер де йылай

Аса Заурова

Яппа-яшлай орнатгъан
Бар эди терегибиз,
Кёрпе башын оралтып
Гёзлеге герегибиз.

Уьягълум булан бирче
Гёзел гёкшылт боюнгдан
Сююне эдик биз нече,
Не кълды шо союнгдан?

Яралы тайны йимик
Ярангдан кълан агъыла,
Ярахсыз зулмучулар
Гюнагълы сени агъынга.

Йылай, терегим йылай –
Ичим – бавурум кълайнай,
Йыртгълычлы зулмучугъа
Ачувум, оьчюм тырнай.

Аявлу тут терегим,
Мен не кёмек этейим?
Ярангдан агълагълан кълан
Авурта кёкюрегим.

*«Къарчыгъа»
сизин бирче пикир-ой чечме
чакъыра*

УЛЛУЛАР ВА ЯШЛАР!

Яшлар учун къумукъ язывчулар, шаирлер язгъан китапланы гъакъын-да ойларыгъызны «Къарчыгъагъа» язып йибергенни сюер эдик. Булай суаллагъа жаваплар язма да ярай.

1. Артдагъы вакътилерде къайсы язывчуну, шаирни китапларын охугъансыз?

2. Къайсы язывчуну, шаирни китабын, хабарын, поэмасын, шиърусун ушатдыгъыз?

3. Ушатдыгъыз буса, не саялы ушатдыгъыз? Ушатмадыгъыз буса, не саялы ушатмадыгъыз?

4. «Къарчыгъа» журналда сиз гетген йыл охугъан хабарлардан, шиърулардан, къайсылары эсигизде кългъан?

5. «Къарчыгъаны» бетлеринде чыгъагъан къайсы художниклер этген суратлар кепигизге геле, къайсыларын ушатмайсыз (художникни фамилиясын, журналны номерин языгъыз).

6. «Къарчыгъа» не гъакъда кёп язгъаны сюер эдигиз?

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

2/2018

март-апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016 г. выданный
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

Мурад Ахмедов

Редколлегия:

Ш.Алишева (ред. выпуска)

П.Абдуллаева

А.Абдуллатипов

С.Алиев

С. Мамаева

Т.Зургалова (отв. секретарь)

Художественный редактор З.Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталибов

Формат 60x84 1/8.

Уч. изд. л. 3, 17.

Уч. печ. лист 3,26.

Бумага офсетная.

Дата выхода в свет 18.04.2018г.

Тираж 803 экз.

Заказ №179.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколенок» и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,
на полугодие – 73904.

Цена свободная.